

NESİMİ'NİN ŞİİRLERİNDE KUR'AN'A REFERANS SORUNU*

Doç. Dr. Mustafa ÜNVER**

*Mushafın harfi vü evrâkı benim
Küllü şey'in hâlikün bâki benim¹*

ÖZET

Nesimi, Kur'an-ı Kerim'e vukufiyeti tartışmasız büyük bir şairdir. Şiirlerinde toplam 703 tane Kur'an motifini istihdam etmiştir. Ancak şairin önemli bir Hurufi lider, ideolog ve ideolojisi uğruna hayatını feda edecek kadar inanmış cesur bir propagandist olması, sahibi olduğu Kur'an vukufiyetini gölgelemiş ve Kur'an'ı Hurufiliği desteklemek üzere manipüle etmesine yol açmıştır. Bu tavrıyla Nesimi, tefsir edebiyatı açısından Batını bir tefsir örneği ortaya koymuştur. Onun şiirlerinde Kur'an'a yaptığı atıfları; gerek lügavi, gerek siyak, gerek tarih ve gerekse tefsir usulü tekniği açısından sağlıklı bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nesimi, Hurufilik, Kur'an, Batını Tefsir, Divan Şiiri.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF QURANIC REFERENCES IN NASIMI'S POEMS

Nasimi is a very big poet, who has great knowledge of Quran. This capability of him is always beyond dispute. In his poems he used 703 Quranic figures in all. On the other hand, he is a very important Hurufid leader, ideolog and heroic propagandist to such degree that he could sacrifice his life for this movement. But his Hurufid aspect put his very important Quranic background into the shades. Eventually, he misused The Quran in order to strenghten his Hurufid way. In this manner, an example of Batını-Exegesis of the Quran appeared. Nasimi's references to Quranic figures in the poems of his Diwan couldn't be justified in point of the linguistic area, contextual method, historical background and methodological exegesis of Quran.

Key Words: Nasimi, Hurufi Sect, Quran, Batını Exegesis, Diwan Poems.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, indiği andan günümüze bozulmadan ulaşmayı başarmış tek Allah kelmadır. Bu yüzden yeryüzünde salt Allah'ın sözünü

* Bu çalışma, 13-14 Aralık 2006 tarihinde Azerbeycan Diller Üniversitesi tarafından Bakü'de düzenlenmiş olan "Modern Değerler Sürecinde Azerbeycan Edebiyatına Bakış" konulu Uluslararası Konferansta "Bir Kur'an Şairi Olarak Nesimi" başlığıyla sunulan bildiri metninin makale formatında yeniden ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Nesimi Divanı, Tuğuğlar 230, s. 422.

okumak isteyen bir kimsenin Kur'an'a başvurmadan başka seçeneği yoktur. Nitekim Kur'an'ın daha Peygamberimizin sağlığında yazıya geçirildiği, kimi sahabiler tarafından ezberlendiği, sürekli namazlarda okunduğu, ayrıca mümkün olan her fırsatta Kur'an tilavet etmenin çok sevaplı bir eylem olarak teşvik edildiği ve okunan her harfine sevap ve mükafat müjdelendiği tüm hadis, tefsir, siyer, tarih ve tefsir usulü kitaplarında belgeleriyle ortaya konmaktadır.² Bu sayede Kur'an, başka hiçbir peygamber vahyine nasip olmayan bir imtiyaza sahip olmuştur. Kur'an'ın hiç bozulmadan günümüze kadar ulaşabilmesi imtiyazına Yahudiliğin Tevrat'ı da, Hıristiyanlığın İncil'i de sahip olamamıştır.

Kur'an'a özgü, bahsi geçen üstünlükler sayesinde; kendini İslam dairesi içinde gören her alim, siyasetçi, mezhep, tarikat vs., kaynak gücü ve otoritesinden dolayı Kur'an'ı hep yanında bulundurmamak istemiştir. Adeta herkes Kur'an'a dayandığı oranda kendisini sağlam ve legal hissetmiş, bu oranda yayılması için gerekli donanıma sahip olduğunu düşünmüştür.

Ondördüncü asrın ikinci yarısıyla onbeşinci asrın ilk çeyreği arasında yaşamış olan büyük divan Şairi Seyyid Nesîmî (821/1418) de bu genellemeden müstesna değildir. Hatta Nesîmî'nin aşırı yorum yanlılarına nisbetle müşahede edilir bir üstünlüğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Şöyle ki: Nesîmî, Kur'an'ı çok iyi bilen ve ona büyük ölçüde vakıf olan bir şairdir. Şairlik zevkiyle çelişmeyecek, aksine bu yetenek ve zevkini zirveye yükseltecek derecede büyük bir akıcılık ve vukûfiyetle Kur'an'dan yararlanmasını çok iyi bilmektedir. Ne var ki Nesîmî, etorik ve pratik açıdan Hurufilik akımının önde gelen şahsiyetlerinden birisidir.

Harf ve sayı gizemciliği üzerine kurulmuş olan Hurufiliğin ne zaman ve nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, M.Ö. IV ve III. yüzyıllardan itibaren Ortadoğu'daki Helenistik-Gnostik karakterli dinlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Hurufilik, İslam iklimine taşındığında İran dinlerinin kalıntılarını, Kabalizm, Neoplatonizm ve Hıristiyanlığa ait inanç ve anlayışları İslâmî bir boya altında yorumlayarak ortaya çıkmış senkretik mistik bir akım olmuştur. Sistemini çeşitli harflere, sayılara ve kelimelere gizli anlamlar yükleyerek oluşturma çabasını da Kabbalistik etkilere borçludur. Bu doğrultuda ayet ve hadisleri akımın görüşleri doğrultusunda tevîl etmek de, bir anlamda sistemin bir gereği haline gelmektedir.³

² Örneğin bkz. Celaleddin es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 4. Bsk., İstanbul 1978, Kahraman Yay., c. I, s. 76-86, c. II, s. 192-199; Muhammed ez-Zürkani, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an, Mısır, trz. Daru İhyai't-Türas*, c. I, s. 233-331 ; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara 1983, TDV. Yay., s. 53-54, 62-88.

³ Hurufilik akımı hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Ünver, *Hurufilik ve Kur'an: Nesîmî Örneği*, Ankara 2003, Fecr Yayınları, s. 11-43, 93-126, 301-302.

Hurufilik akımının, kurucusu Fazlullah Esterebadi (796/1394)'den sonraki ikinci adamı olan Nesîmî'nin ideolojik ve edebî projesinde Kur'an'ın, her zaman önemli bir yerinin olduğunu görmekteyiz. Nitekim şiirlerindeki Kur'an motifli zenginliğin görülebilmesi için Divan'ından her hangi bir sayfanın açılarak okunması yeterlidir. Zira bu kadarı bile söz konusu tesbitin doğrulanması için yeterli olacaktır.

Ne var ki oldukça yoğun denebilecek derecede Kur'an vukûfiyetine sahip olan Nesîmî, Bâtîniğin bir alt versiyonu konumundaki Hurûfilik akımına mensuptur. Ünlü Divan şairi Nesîmî, Kur'an manalarını lûgat ve zahir çerçevesinden çıkararak mesajları harflerin meziyetlerine dönüştürme çabası içinde olan bir akımı, yani Hurufilik projesini desteklemek, onun teorik ve pratik arka planını oluşturmak hedefini her zaman gözetten bir şairdir. Bu itibarla Hurufilik açısından bakıldığında Nesîmî, sadece bir şair olarak değil, bunun yanında bir Hurufî ideolog, halifesi ve propagandisti olarak görünmektedir.⁴

Hurufiliğin hem merkezinde duran, hem bu doğrultuda en etkin tarzda faaliyet gösteren Nesîmî'nin, sahip olduğu Kur'an vukufiyetini bu alanda istihdam etmesi tasarımı, Azzâvî'nin deyişiyle tasvir edilecek olursa, şöyle tarif etmek gerekecektir: "Sanki Kur'an bir cifr ya da tılsım kitabı olarak Hurufiliği isbat etmek üzere nazil olmuştur."⁵ Oysa Nesîmî'nin bu tasarrufunun âyetlerin ne mantukuyla ne tevil kurallarıyla, ne de lûgavi ve tarihi zemin anlayışıyla hiçbir şekilde çakışmadığı açıkça görülmektedir. Ne var ki bu çalışmanın konusu, onun şiirlerinde ele aldığı Kur'an atıflarının nasıl sahih olarak kabul edilemez bir kimlik taşıdığını ve Batîni yorum geleneğine katkı sağladığını ortaya koymak değildir. Nesîmî şiirlerinin bu karakterini görmek için, içerisinde sayısız örnekler bulunan *Hurufilik ve Kur'an* başlıklı çalışmamıza müracat edilmesi yeterli olacaktır.⁶

Nesîmî'nin sahip olduğu Kur'an vukufiyetini Hurufiliğin payandası yapma çabasının tefsir noktayı nazarından birer birer hesaba çekilmesi ve değerinin ortaya konması bu çalışmanın temel konusu değildir. Bu çalışma, Nesîmî'nin Kur'an şairliği yönünü ortaya koymayı, onun şiirlerinde ne miktarda Kur'an'a referansta bulunduğunu istatistiksel olarak

⁴ Nesîmî'nin hayatı ve onun Hurufilik akımındaki önemi hakkında geniş bilgi için bkz. Ünver, **Hurufilik ve Kur'an**, 129-164. Nesîmî'nin şiir gücü hakkında ayrıca bkz. Kamil Hüseyinoğlu Allahyar, "**Türk Bedii Tefekkürünün ve Şiir Dilinin Tekamülünde Nesîmî'nin Rolü**", I Uluslararası Seyit Nesîmî Sempozyumu Bildirileri (17-19 Haziran 2005), Haz. Gülağ Öz, Ankara 2006, s. 21-27 ; Seadet Şihyeva, "**Nesîmî'nin Milli Mensubiyeti Meselesi**", I Uluslararası Seyit Nesîmî Sempozyumu Bildirileri (17-19 Haziran 2005), Haz. Gülağ Öz, Ankara 2006, s. 283.

⁵ Bkz. Azzâvî, Abbâs, **Târîhu'l-İrâk beyne İhtilâleyn**, I. Bsk., Bağdad, 1936-1939, Matbaatü't-Tüfeyd el-Eliyye, c.III, s.46.

⁶ Bkz. Ünver, **Hurufilik ve Kur'an**, 167-300.

belirlemeyi ve nihayet Divan'ından seçtiğimiz üç tane örneği yaygın tefsir teknikleri açısından değerlendirmeyi hedeflemektedir.

KUR'AN ŞAİRİ OLARAK NESİMİ

Nesimi, şiirdeki yeteneği ve Hurûfilik akımındaki eşsiz konumuyla alakalı olarak kazandığı pek çok ünvanın yanında, en az onların ayarında bir de **“Kur'an Şairi”** ismine lâyıktır. Şüphesiz Nesimi, -ideolojisi bir yana- kelimenin tam anlamıyla çok güçlü bir Kur'an şairidir.

Nesimi nazarında Kur'an'ın diğer semavi kitaplara göre tartışmasız bir üstünlüğü vardır. Çünkü ona göre önceki kitaplar neshedilmiş, hükümleri ve bağlayıcılıkları ortadan kaldırılmıştır. Hak kitap olarak ortada sadece “Furkan” yani Kur'an durmaktadır:

Hakdürür, bâtil degül kim gökden indî Dirt Kitâb;
Üçi mensûh oldu, şimdi hak di-gil Fürkân'e sen!⁷

Davasına gönülden inanmış bir Hurûfi öncüsü olan Nesimi; bir anlamda Allah'ın ilmi demek olan Levh-i Mahfuz'un⁸, Kur'an'ın, kısaca her şeyin sırrının kendinde, yani Hurûfilik esaslarında bulunduğunu ifade etmektedir:

Kible-i imân benim sûret-i Rahmân benim
Levh ile Kur'an benim Mısr ile kand ü nebât⁹

Bunu söyledikten sonra Nesimi'nin kendisinin, sözlerinin ve şiirlerinin bir bakıma Kur'an tefsiri olduğunu söyleyecek kadar iddialı olmasına da şaşılmalıdır:

Kur'an'dır anun sûreti aydur Nesimî şek değil
Münkir eger yok der ise uş mushaf u tefsirimiz¹⁰

⁷ Kürkçüoğlu, Kemâl Edib, **Seyyid Nesimî Divanı'ndan Seçmeler**, II. Bsk., Ank. 1985, KB. Yay., s. 209, 64 Manzume (Seçme Beyitler), 5. Beyit.

⁸ Bkz. Râzî, Fahrüddin, **Mefâihu'l-Ğayb**, Kahire 1993, Dâru'l-Fenni'l-Arabî, c.XVI, s.328-329.

⁹ Nesimi, Seyyid İmâdeddin, **Nesimî Divanı**, haz. Hüseyin Ayan, Ank. 1990, Akçağ Yay., Gazeller 25, Beyt: 6, s. 88.

Hakikat vahy-i mutlakdır bu sözler
Bu sözü bil ki andan tercemânsın¹¹

Davasının, zatının, sözlerinin ve şiirlerinin Kur'an tefsiri olduğunu ileri süren Nesîmî'ye göre şiirleri ve manzum eserleri âyetleri, özellikle de "Allah göklerin ve yerin nurudur"¹² mealindeki Kur'an cümlesini şerh etmektedir:

Nazmî Nesîmî'nin yakîn
"Allahu nûr"ın şerhidür;
Ol nûrı her kim bilmedi,
Bil kim nasîbî nâr imiş.¹³

Vahy-ı münzel düşüp durur bu yere
Mu'cizim bunda mu'cizât ileyim¹⁴

Nesîmî aynı iddiaları *mushaf* motifi altında da sürdürür ve çoğunlukla Kur'an yerine *mushaf* demeyi tercih eder. Biraz önce de söylendiği gibi ona göre Mushafın tefsiri, Hurûfilik sırlarında açıklanmıştır. Hatta Hurûfilik sırları, Mushafın tamamıyla kendisidir, özüdür. Şu halde bu gizemleri anlayabilmenin yegane şartı, insanın yüzünde var olan sırları öğrenmek, başka bir deyişle Hurûfilik akımına intisap etmektir:

Süreti Mushaf yüzü tefsir imiş
Bu'l-'aceb kudret aceb takdîr imiş¹⁵

¹⁰ Nesîmî Divanı, Gazeller 193, Beyt: 13, s. 194.

¹¹ Nesîmî Divanı, Gazeller 316, Beyt: 16, s. 271.

¹² Nur (24) : 35.

¹³ Kürkçüoğlu, Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler, s. 342, 107 Gazel, 14. [Nesîmî'nin nazmı, muhakkak sürette "Allahu nur" âyetinin açıklamasıdır. O nuru bilmeyenin nasibi bilesin ki Cehennem ateşi imiş] Bkz. Kürkçüoğlu, Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler, s. 344.

¹⁴ Nesîmî Divanı, Gazeller 272, Beyt: 4, s. 244.

¹⁵ Nesîmî Divanı, Tuyuğlar 111, s. 402.

Sûretin Mushafdır ey cân pâresi
Lutf u hüsn ol Mushafın sî-pâresi¹⁶

Mushafın harfi vü evrâkı benim
*Küllü şey'in hâlikün bâki benim*¹⁷

Mushaf-ı Hakdır yüzün ma'nî içinde bî-hılâf
Zülf ü kaş u kirpiğindir ol kitâbın hatları¹⁸

Ben âyet-i Mushaf u kitâbım
Ey nokta-dehân dehân benim ben¹⁹

Görüldüğü gibi Nesîmî bu dizelerinde Allah'ın, Kur'an'ın, kısaca her şeyin sırrını bilmenin Hurûfî olmaya bağlı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Aynı düşünceleri bu kez de yine Kur'an'a işâret olmak üzere Furkan ismiyle dile getirir:

Seb'a-hân hâfıza sordum ki kaşın ile gözün
Hak ile bâtlı fark edici Fûrkân dediler²⁰

NESİMİ ŞİİRLERİNDEKİ KUR'AN REFERANSINA İSTATİSTİKİ BİR BAKIŞ

Nesîmî şiirlerinde karşılaşılan yoğun temalardan başlıcasının Kur'an olduğunu söylemek mübalağa olmasa gerektir. Zira Nesîmî, gerek Kur'an ayetlerini aynen alıntılanarak mesajını iletmek, gerek manalarını zikrederek Kur'an ayetlerine atıfta bulunmak, gerek sure adlarına sanatında yer vererek şiirlerini ölümsüz hale getirmek, gerekse de kimi Kur'an merkezli temalara değinmek suretiyle, şiirleri içinde çok yoğun bir Kur'an portresi çizmektedir.

¹⁶ **Nesîmî Divanı**, Tuyuğlar 304, s. 434.

¹⁷ **Nesîmî Divanı**, Tuyuğlar 230, s. 422.

¹⁸ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 454, Beyt: 15, s. 358.

¹⁹ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 305, Beyt: 15, s. 263.

²⁰ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 86, Beyt: 8, s. 127.

Hatta bu yönüyle Nesimi'nin divanını, Batını bir tefsir olarak adlandırmak da yanlış değildir. Nitekim şairimiz, şiirleri içinde bir nevi Kur'an tefsiri yapmakta ve kendince dikkat çekici olan ayet, kavram ve kelimelere gönül verip dokuduğu Hurufilik kıyafetlerini giydirmekte, onları Hurufilik renklerine boyamakta ve bu motifler doğrultusunda açıklamakta, sunduğu aşırı yorumlarla ilgili Kur'ani çıkarımlara kendi mezhebini desteklemektedir.

Bu söylediğimiz hususlar kimilerine abartılı görünebilir, ancak şiirlerini tek tek inceleyerek ulaştığımız aşağıdaki istatistiki bilgilerin bu tezimizi ispatlamaya yeterli olacağını düşünmekteyiz:

İKTİBASLARI	TELMİHLERİ	SURE ADLARI	BAZI KUR'ANİ KONULAR
222 AYET	449 AYET	25 SURE ADI	7 KUR'ANİ KONU
TOPLAM KUR'AN REFERANSI:			703

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi şiirlerinde Nesimi, toplam 703 ayetin, bir Kur'an kelimesinin veya bir Kur'ani konunun yansımalarını gerçekleştirmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nesimi'nin sayısız beytinde Kur'an çalışması yapmış olmasının Batını bir tefsir olarak değerlendirilmesi mümkündür.²¹

Tablodaki verileri açıklarsak şu hususların altını çizebiliriz: Nesimi'nin **iktibasları**²² ifadesiyle, onun şiirlerinde Kur'an'ın orijinal Arapça

²¹ Tüm bu başlık altında zikredilen iktibas, telmih, sure adları ve Kur'ani meselelerin Nesimi'nin şiirlerinde nasıl işlendiğini bütün detaylarıyla görmek için bkz. Ünver, **Hurufilik ve Kur'an Nesimi Örneği**, 167-299.

²² Bazen Nesimi değişik şiirlerinde bir ayetin birden fazla kısmını ayrı ayrı iktibas ederek ele almaktadır ve bu durum aşağıdaki dökümdede ayet numaraları verilirken, aynı ayet numarası tekrar edilerek gösterilmiştir: Fatiha (1) : 1, 2, 3, 4, 5, 6 ; Bakara (2) : 2, 2, 11, 14, 31, 34, 53, 71, 75, 85, 87, 99, 102, 102, 115, 116, 117, 137, 138, 156, 179, 169, 181, 185, 197, 229, 253, 255, 255, 256, 259, 275 ; Al-i İmran (3) : 7, 13, 15, 26, 57, 73, 140, 145 ; Nisa (4) : 63, 78 ; Maide (5) : 3, 65, 95, 97 ; En'am (6) : 19, 59, 75, 109, 127 ; A'raf (7) : 46, 48, 54, 89, 143, 172, 179, 179, 180, 190 ; Enfal (8) : 12, 40 ; Tevbe (9) : 72, 129 ; Yunus (10) : 9 ; Hud (11) : 1, 56, 72, 88 ; Yusuf (12) : 18, 19 ; Ra'd (13) : 29, 43, 43 ; İbrahim (14) : 7 ; Hicr (15) : 1, 27, 87 ; İsra (17) : 1, 1, 70, 79 ; Kehf (18) : 60, 107 ; Meryem (19) : 1, 59 ; Taha (20) : 4, 5, 6, 6, 10, 14 ; Enbiya (21) : 30, 92, 107 ; Hac (22) : 6, 7 ; Mü'minun (23) : 1, 14 ; Nur (24) : 35, 35, 35 ; Furkan (25) : 1, 48, 58 ; Şuara (26) : 89, 193, 213 ; Neml (27) : 12, 82, 88 ; Kasas (28) : 70, 77, 88 ;

formatından aynen alıntıladığı ya tam bir ayet, ya da ayetin bir parçası kastedilmiştir. Bu başlık altında Nesimi'nin toplam 222 ayeti veya birimini ele aldığı görülmektedir.

Tabloda yer alan **telmihleri**²³ ifadesinden ise, Nesimi'nin Kur'an ayetlerine veya ayetlerin kimi parçalarına mana olarak referansta bulunması kastedilmektedir ki, bu bölüm altındaki çalışmada 449 ayete telmihte bulunduğu, başka bir deyişle şiirlerinde bu kadar sayıdaki ayetin açıklandığı görülmüştür.

Sure adları²⁴ başlığından da, Nesimi'nin şiirlerinde sure adlarını zikretmesi ve onları sayması kastedilmektedir. Nitekim bu başlık altında da Nesimi'nin toplam 25 surenin adını zikrettiği görülmüştür ki, neden bu surelerin zikredilmeye değer görüldüğü, bu surelerin Hurufi düşüncesinde özel bir anlam taşıyıp taşımadığı, şu an itibarıyla bizim cevabını verebileceğimiz bir husus değildir. Mamafih Nesimi'de bu yön de ayrıca çalışılabilecek bir konudur.

Bunların dışında yine teknik veya açıklama kabilinden Kur'an'la ilgili çeşitli meselelere de şiirlerinde Nesimi'nin temas ettiği görülmüştür ki, bunların 7 temel başlık altında toplanabileceği düşünölmüştür.²⁵

Ankebut (29) : 69 ; Lokman (31) : 19 ; Secde (32) : 30 ; Ahzab (33) : 35, 56 ; Sebe (34) : 13 ; Yasin (36) : 39, 61, 78 ; Saffat (37) : 1, 2, 46 ; Sad (38) : 16, 26, 53 ; Zümer (39) : 53, 73 ; Gafır (40) : 3, 16, 60 ; Zuhruf (43) : 32 ; Duhan (44) : 10, 54 ; Fetih (48) : 1, 10 ; Kaf (50) : 2, 16, 41 ; Zariyat (51) : 50 ; Tur (52) : 3, 4, 5, 6 ; Necm (53) : 9, 10, 14, 15, 16, 17, 39 ; Kamer (54) : 1 ; Rahman (55) : 2, 26, 29 ; Vakıa (56) : 28-29-30, 37, 43, 95 ; Hadid (57) : 3, 13 ; Haşr (59) : 2, 22 ; Saf (61) : 13 ; Cuma (62) : 9 ; Tahrim (66) : 8, 8 ; Mülk (67) : 3, 3, 29, 30 Kalem (68) : 1, 4 ; Nuh (71) : 26 ; Müddessir (74) : 2 ; Kıyame (75) : 16, 17 ; İnsan (76) : 1, 3, 18, 21, 26 ; Mürselat (77) : 5 ; Nebe (78) : 12, 13, 40 ; Mutaffifin (83) : 25 ; Buruc (85) : 1, 22 ; Şems (91) : 5 ; Leyl (92) : 1 ; Duha (93) : 10 ; İnşirah (94) : 1 ; Tin (95) : 2, 4 ; Alak (96) : 5, 19, 19 ; Kadr (97) : 1, 2, 3 ; Tekasür (102) : 5, 7 ; Kevser (108) : 1 ; İhlas (112) : 1, 2, 3, 4 ; Felak (113) : 1 ; Nas (114) : 5.

²³ Nesimi'nin telmihleri için bkz. Fatiha (1) : 5 ; Bakara (2) : 16, 25, 29, 31, 33-34-35, 37, 49, 50, 51-248, 97-98, 117, 199, 258 ; Al-i İmran (3) : 45-59 ; Nisa (4) : 163, 163, 166 ; En'am (6) : 73, 85 ; Tevbe (9) : 40 ; Hud (11) : 25-48 ; Yusuf (12) : 4-102 ; Nahl (16) : 13 ; İsrâ (17) : 1 ; Kehf (18) : 9-26, 65, 65, 83-94, 109 ; Enbiya (21) : 57-69, 83, Furkan (25) : 70 ; Neml (27) : 15-44, 82 ; Kasas (28) : 76, 79 ; Lokman (31) : 12, 13 ; Ahzab (33) : 72 ; Fâtır (35) : 9 ; Duhan (44) : 54 ; Ahkaf (46) : 31 ; Muhammed (47) : 15 ; Hucurat (49) : 17 ; Zariyat (51) : 56 ; Necm (53) : 19, Rahman (55) : 41 ; Saf (61) : 6 ; Kıyame (75) : 22 ; Fecr (89) : 7 ; Alak (96) : 3-4 ; Felak (113) : 3.

²⁴ Şiirlerinde Nesimi'nin şu sure adlarını zikrederek atıfta bulunduğu tesbit edilmiştir: Fatiha (1) ; Yusuf (12) ; Meryem (19) ; Taha (20) ; Nur (24) ; Neml (27) ; Yasin (36) ; Saffat (37) ; Duhan (44) ; Fetih (48) ; Tur (52) ; Necm (53) ; Rahman (55) ; Kalem (68) ; İnsan (76) ; Mürselat (77) ; Nebe (78) ; Naziat (79) ; Şems (91) ; Leyl (92) ; Duha (93) ; İnşirah (94) ; Tin (95) ; Adiyat (100) ; Nas (114).

²⁵ Bu konuları da şöyle sıralamak mümkündür: Kur'an'ın Allah kelâmı olması, Kur'an'ın önceki şeriatları neshetmesi, Hurufilerin mana ehli kimseler olması, Kur'an'ın ancak Hurufilik yoluyla anlaşılabilmesi, Surelerin insan yüzünde yer alması, Kur'an'ın yaratılmışlığı meselesi, Muhkem Ayetler.

NESİMÎ ŞİİRLERİNDE KUR'AN İSTİHDAMININ DEĞERİ SORUNU

Toplam 703 ayetin yorumunu yapmış olduğunu belirttiğimiz Nesîmî'nin, bu kadar sayıdaki ayeti, pek çok şiirinde ele aldığını da belirtmek gerekmektedir. Zira Nesîmî, bazen bir Kur'ani figürü en az yirmi beytinde farklı farklı görünümlele ele alabilmektedir.

Pek çok beytinde Kur'an'ı temel yapı taşı olarak kullananan Nesîmî'nin bu çabasının İslam geleneği içinde nereye oturduğu ve hangi değere tekabül ettiği sorunu önemli bir sorundur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, biz bu çalışmada sadece örnek kabilinden birkaç Kur'ani figürün değerlendirmesini yapacağız.

Zaman zaman Nesîmî'nin Kur'an'ı, İslam geleneğiyle çelişmeyecek tarzda şiirlerinde kullandığı ve yaptığı kimi yorumların tefsir usulüne göre makbul karşılanabileceği görülmektedir. Örneğin Kur'an'ın İsrâ suresinin “*Biz Âdem oğluna ikramda bulunduk*”²⁶manasına gelen “ve lekad kerremnâ benî Ademe” ayetinin şiirlerinde ele alınışı ve açıklanışı, İslam tefsir geleneğiyle çelişmemektedir:

Seni kendözüne hâr eyleme
Hak senin hakkında *kerremnâ* dedi²⁷

Özünü tanıdın ise Hak sana *kerremnâ* dedi
Ger bilesin hakikatı kılmayasın enâniyet.²⁸

İsînin aslın bilen Meryemdedir
Hem Süleymân hikmeti hâtemdedir
On sekiz bin âlemin sırrın bilen
*Ve lekad kerremnâ benî Âdemdedir*²⁹

Görüldüğü gibi Allah'ın insanoğluna bahşettiği sayısız nimetlerin hatırlatıldığı bu Kur'an ifadeleri, Nesîmî şiirinde insanın kendi özünü

²⁶ İsrâ (17) : 70.

²⁷ **Nesîmî Divanı**, Tuyuğlar 314, s. 436.

²⁸ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 23, Beyt: 11, s. 87.

²⁹ **Nesîmî Divanı**, Tuyuğlar 80, s. 398.

tanınması gerektiği motifiyle bağlantılı olarak açıklanmıştır ki bunun problemleri yorumlar olmadığı ortadadır. Zira insanın hakikati görmesi için, kendisini tanımmasının yeterli olacağı kimi ayet ve hadislerde de vurgulanmaktadır.³⁰ Bu itibarla söz konusu hakikatlerin etkileyici bir edebi üslup içinde Nesimi gibi kudretli bir şairin dilinden ifade edilmesi tefsir edebiyatı adına da bir güzellik olmuştur.

Buna mukabil Nesimi'nin şiirlerinde ortaya koyduğu Kur'an yorumlarını, her zaman sağlıklı yorumlar olarak görmek maalesef pek mümkün olmamaktadır. Hatta bu tarz sağlıklı yorumlar nadiren görülmektedir. Bu durumu İslam Hukukundaki bir yerleşik kurala göre tanımlayacak olursak *nadir, yok hükmündedir* demek gerekmektedir.³¹

Daha önce de söylediğimiz gibi Nesimi, çok güçlü bir Hurufi ideolog, lider ve Hurufilik ideolojisini ölümüne savunan bir öncü olarak, şairlik yeteneğini sahip olduğu tartışmasız Kur'an vukufiyeti ile karmasını, harman etmesini çok iyi başarmış büyük bir şairdir.

Zira Nesimi, şiirlerinde yer verdiği tüm Kur'an ayetlerini muhakkak surette kendi Hurufilik akidesini desteklemek, süslemek veya ispatlamak maksadıyla kullanmıştır. Nesimi'nin şiirlerinde kullandığı tüm Kur'an atıfları Hurufiliğe çıkmaktadır. Nitekim şiirlerindeki çalışma yöntemi dikkate alındığında Nesimi'ye göre her Kur'an kelimesi veya ayetinin, Hurufi akidenin mutlaka bir isbat gereci olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Onun bu yönlerini, şiirlerinde çok yoğun olarak istihdam ettiği Kur'an merkezli iktibaslarında, telmihlerinde, sure atıflarında ve diğer Kur'ani meseleleri ele alışında hemen her seferinde görmek mümkündür.

Binaenaleyh onun şiirlerinde ortaya koyduğu Kur'an tefsiri, bir Batıni tefsir tarzıdır. Batıni tefsir tarzı da, İslam tefsir geleneğinde, başta keyfiligi ve kişisel zevk ve düşüncüyü ön plana çıkarması, doğruluğu veya yanlışlığını test eden ilmi gereçlerden yoksun olması gibi kimi gerekçelerle eleştiriye tabi tutulan ve makbul sayılmayan bir tarzıdır.

Şimdi bu söylediklerimizi Nesimi şiirlerinde görmeye çalışalım:

³⁰ Örneğin bkz. Rum (30) : 8. Ayrıca "kendini bilen Rabbini bilir" anlamındaki "men arafe nefsehü fekad arafe rabbehü" hadisini de bu doğrultuda anlamak mümkündür. İbn-i Arabi, bu sözü Hz. Peygamber'e ulaşan merfu bir hadis olarak rivayet etmekte ve "rivayet açısından olmasa bile keşf açısından sahih" olduğunu söylermektedir. Oysa İbn-i Teymiyye'ye göre bu söz, "mevzu" yani uydurmadır. Nevevi ise bu sözün hadis olarak "sâbit" olmadığını söyler. Bkz. Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, 4. Bsk., Beyrut 1985, Müessesetü'r-Risale, c. II, s. 343.

³¹ Mecelle kaideleri içinde yer alan "itibar galibi şayia olup, nadire değildir" cümlesinin açıklaması için bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul 1985, Bilmen Yay., c. I, s. 268-269.

NESİMÎ'NİN BATINI-HURUFÎ TARZDA KUR'AN TEFSİRİ ÇABASINA ÖRNEKLER

Nesimi'nin şiirlerinde Kur'an ayet, terkip ve kelimelerini, çoğunlukla, sahip olduğu Hurufilik ideolojisini desteklemek maksadıyla kullandığı değişik vesilelerle vurgulanmıştır. Bu tespiti destekleyen sayısız örnek arasından seçtiğimiz bir kaç tanesi şöyledir:

1. ÖRNEK:

İlk örneğimiz Bakara suresinin 31. ayetinde Hz. Adem'e bütün isimlerin öğretildiğini anlatan kısım ile ilgilidir.

“وعلم آدم الاسماء كلها” (ve alleme âdeme'l-esmâe küllehâ) formuyla birlikte Nesimi şiirine konu olan bu ayetin manası, “(Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti” şeklindedir.

Hiz. Âdem'in halifelik makamına çıkarılmasıyla ilgili olarak Allah Teâlâ'nın ona bahşettiği bir lutfu da, *isimlerin öğretilmesi* olmuştur ki, melekler bu bilgidен yoksundur. Adem'e isimlerin nasıl öğretildiği, bunun mahiyetinin ne olduğu gibi hususlar hakkında müfessirler arasında görüş birliği olmamakla beraber³² Nesîmî'nin anılan motifi kullanım şekli onların da ötesindedir. Zira ona göre Âdem'e öğretilen isimler, insan yüzünde zuhur etmiştir ve bu isimleri öğrenmek isteyen kimsenin, *esmâ-yı kûl* olan Hurûfiliği benimsemekten başka çaresi yoktur. Hatta Hurûfî olup bu isimleri öğrenenler melekleri, Hurûfiliğe inanmadığı için isimleri öğrenmeyenler de şeytanı temsil edeceklerdir:

Mazhar-ı *esmâ-yı kûl* oldu yüzün

Hakka varmak doğru yol oldu yüzün³³

Çün beyân oldu rumûz-ı *alleme'l-esmâ* bize

Rûşen oldu nükte-i sırr-ı şeb-i esrâ bize³⁴

Sûretin vasfında kıldı vasf-ı *esmâ-yı sıfât*

Kâf u nûndur tanığım yer ile gökûn arası³⁵

³² Bkz. Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, I, 595-603 ; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İst. trz., Eser Neşr. c.I, s.309-310.

³³ **Nesîmî Divanı**, Tuğuğlar 154, s. 409.

³⁴ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 399, Beyt: 15, s. 320.

³⁵ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 438, Beyt: 5, s. 346.

Ger beyân edem sana *esmâ-yı ruh-efzâmızı*
Çün Mesihâ seyr edersin âlem-i bâlâmızı³⁶

Âdem-i hakîden *esmâ* öğrenenlerdir melek
Dîvin aslı od idi öğrenmedi *esmâmızı*³⁷

Andan *esmâ* okuduk *esmâ-ı küll* derler bize
Gam degil dîv er müselleme tutmasa da'vâmızı³⁸

Ger sen andan ilm-i *esmâ* öğrenirsin lâ-cerem
Hak katında bir göreydin bu tamâm a'zâmızı³⁹

Vücûd-ı Mustafâ *esmâ* değil mi
Bu sırrı bilmeyen a'mâ değil mi⁴⁰

Alleme'l-esmâe küll budur tamâm
Âdeme öğretti Hak bil ve's-selâm.⁴¹

Ârızınla iki kaşın la-yezâlî görünür
Ma'nî-i Seb'a'l-mesânî *alleme'l-esmâ* imiş⁴²

Sûretinden zâhir oldu ma'nî-i zâtü'l-ehad
Alleme'l-esmâ ü tâhâdır yüzün nûr-ı Dühân⁴³

³⁶ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 437, Beyt: 13, s. 344.

³⁷ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 437, Beyt: 14, s. 344.

³⁸ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 437, Beyt: 15, s. 344.

³⁹ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 437, Beyt: 13, s. 345.

⁴⁰ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 428, Beyt: 7, s. 339.

⁴¹ **Nesîmî Divanı**, Mesneviler 3, Beyt: 17, s. 59.

⁴² **Nesîmî Divanı**, Gazeller 207, Beyt: 11, s. 202.

⁴³ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 295, Beyt: 9, s. 257.

2. ÖRNEK:

Bu örneğimizi de Rad suresinin 43. ayetindeki “*قل كفى*” (kul kefâ) diye başlayan ve “*De ki (şahit olarak Allah) kâfidir*”⁴⁴ manasına gelen kısmı oluşturmaktadır.

Hız. Peygamberin nübüvvetini inkar eden müşriklere karşı Allah'ın, elçisinden onlara karşı söylemesini istediği söz şudur: “*de ki benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter, bir de nezdinde kitap ilmi bulunan*” Gerçekten de Allah'ın elçisinin nübüvvetine, mucizelerle şahitlik etmesinden daha büyük bir tanıklık düşünülemez. Buna destek olarak bir de kitap ilmine sahip olanların şahitliği Hız. Peygamberin nübüvvetine yeterince kâfidir.⁴⁵

Bu ayetin paralelinde sunulan Nesîmî şiirlerine göre de, insan sûretinin ilâhî zuhur şeklinde sırlarla dolu olarak gelmesi en büyük şahitliktir, Fadlullah Esterebâdî'nin gelmesi en büyük tanıklıktır. Ne var ki bu şahitliği ancak Hurûfilik sırlarına nasibi olanlar ikrar ederler:

İndehu 'ilmü'l-kitâb ol mâh imiş
Kul kefâ bi'llâh Fazlu'llâh imiş
 Kiblesi âşıklarun ol şâh imiş
 Secdeden başın çeken güm-râh imiş⁴⁶

İy saçun ve'l-leyl yüzün ve'd-duhâ
 Sûretün şânında geldi *kul kefâ*
 İy saçundan çün ayân oldı bana
 Sırru'r-Rahmân *ale'l-arşi'stevâ*⁴⁷

Kamu âlem kitâb-ı *kul kefâ*dır
 Cemâlin kâf ve'l-Kur'ân değil mi⁴⁸

⁴⁴ İsra (17) : 96; Ankebut (29) : 52.

⁴⁵ Bkz. Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, IX, 269.

⁴⁶ Bkz. Köksal, M. Fatih, “**Seyyid Nesîmî'nin Bilinmeyen Tuyuğları**”, Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları, ed. Şinasi Tekin; Gönül Alpaytekin, Vol. 24/I, 2000, s.190, Tuyuğ No: IV.

⁴⁷ Bkz. Köksal, “**Seyyid Nesîmî'nin Bilinmeyen Tuyuğları**”, 190, Tuyuğ No: I.

⁴⁸ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 434, Beyt: 12, s. 343.

Lâ-mekânîdir vücûdun *kul kefâ* şehrinden uş
Ey rûhun innâ hedeynâ bu beyânı kandadır⁴⁹

Çün mahrem-i “*Kul kefâ*” değülsen,
Bîgânesen âşnâ değülsen⁵⁰

Sûretin tâhâ ve yâsin ey resûl-i mu’teber
Fe’rtekîb mâfi’s-semâ ey cemâlin *kul kefâ*⁵¹

Sensin ol zât-ı mutahher ey mübârek ma ü tîn
Kul kefâ gelmiş senin vech-i Haktan *kul kefâ*⁵²

Zill-ı sânidir saçın İnnâ ileyhi râciûn
Kul kefânın âfitâbi hoş mâ’ânî gösterir⁵³

Sûretin esrârını zâhid ne bilsin yâ fakîh
Kul kefâbi’llâhe mahrem kanda her hayvân olur⁵⁴

Ey hâl ü hattın *kul kefâbillâh* imiş Haktan nidâ
El-aynû mislin mâ reâ ey Türk-i mâ-zâga’l-basar⁵⁵

Ey yüzün men’indehû ilmü’l-kitâb
Kul kefâ geldi cemâlinden hitâb

⁴⁹ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 118, Beyt: 1, s. 149.

⁵⁰ Kürkçüoğlu, **Nesîmî Divanı’ndan Seçmeler**, s. 6, Gazel, 31. Beyit. [Kul kefâ sırrına, hikmetine vâkif olmadığına göre sen davaya karşı ilgisizsin, o taktirde bildik, tanıdık değilsin, yabancısın] Kürkçüoğlu, s. 18.

⁵¹ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 1, Beyt: 3, s. 69.

⁵² **Nesîmî Divanı**, Gazeller 6, Beyt: 5, s. 75.

⁵³ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 42, Beyt: 2, s. 102.

⁵⁴ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 95, Beyt: 7, s. 133.

⁵⁵ **Nesîmî Divanı**, Gazeller 150, Beyt: 3, s. 170.

Sûretin Haktır götür Haktan nikâb
Hak budur va'llâhu a'lem bi's-sevâb⁵⁶

3.ÖRNEK:

Seçtiğimiz son örnek de yine az önce değindiğimiz Ra'd suresinin 43. ayetinin “*Kitab ilmine sahip kimse*”manasına gelen “ومن عنده علم الكتاب” , (ve men indehû ilmü'l-kitâb) şeklindeki kısmından alınmıştır.

Biraz önce de ifade edildiği gibi, Kur'an'a göre Hz. Peygamberin nübüvvetine Allah'ın şahitliğiyle kitap bilgisine sahip olanların şahitliği kâfidir. Nezdinde kitap bilgisi olanlar ifadesinden kimlerin kastedildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, Abdullah b. Selâm ve Selmân-ı Fârisî gibi ehli kitabın şahitlikleriyle Kur'an'ı bilen kimselerin şahitliğini anlamak mümkündür.⁵⁷ Ne var ki Nesîmî'ye göre ayetteki “*Kitab ilmine sahip kimse*”, Hurufiliğin kurucusu Fadlullah Esterebâdî'den başkası değildir ve bu kimsenin varlığı Kur'an'ın yani Hurûfilîğin hak olduğunu beyan eden en büyük tanıktır:

Ey kamer yüzlü götür Haktan nikâb
Kim yüzünden rûşen oldu âfitâb
Arada bunca nedendir bu hicâb
Şerh eder *men indehû ilmü'l-kitâb*⁵⁸

Ey yüzün *men'indehû ilmü'l-kitâb*
Kul kefâ geldi cemâlınden hitâb
Sûretin Haktır götür Haktan nikâb
Hak budur va'llâhu a'lem bi's-sevâb⁵⁹

Kirpiğin kaşınla zülfün Hak kitâbıdır velî
Ol kitâbı kim bilir *men indehû ilmü'l-kitâb*⁶⁰

⁵⁶ Nesîmî Divanı, Tuyuğlar 5, s. 385.

⁵⁷ Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, IX, 270.

⁵⁸ Nesîmî Divanı, Tuyuğlar 8, s. 386.

⁵⁹ Nesîmî Divanı, Tuyuğlar 5, s. 385.

⁶⁰ Nesîmî Divanı, Gazeller 13, Beyt: 16, s. 79.

Nesimi, gönül verdiği Hurufilik akımının kurucusu olan Fazlullah Esterebadi'yi övmek ve bu övgü sadedinde davasını reklam etmek maksadıyla kendisinden asırlarca önce nazil olan Kur'an'ın "katında kitap bilgisi buluna kimse" deyişini şiirlerine malzeme yapmaktadır. Böylece ilgili Kur'an cümlesi başka bir objektif konuyla değil, Fazlullah ve Hurufilik akımında önemli görülen kaş, kirpik ve yüz gibi hatlarla bütünleştirilmektedir.

SONUÇ

Nesimi Kur'an-ı Kerim'i çok iyi tanıyan ve onun bilgisine vakıf olan büyük bir şairdir. Şiirlerinde gerek iktibas, gerek telmih yoluyla Kur'an'ı yoğun olarak istihdam etmiştir. Sayısız şiirinde toplam 222 ayeti iktibas etmiş, 449 ayete telmihte bulunmuş, 25 sureyi adıyla zikretmiş, 7 tane de muhtelif Kur'ani meseleye değinmiştir. Aynı zamanda bu büyük şair, büyük bir Hurufi lider, ideolog ve ideolojisi uğruna hayatını feda edecek kadar inanmış cesur bir propagandisttir. Ne var ki ideolojisi, onun Kur'an vukufiyetini gölgelemiş, geride bırakmıştır. Bu önyargı onu, insanlara dünya ve ahirette mutluluk yollarını göstermek üzere gönderilmiş Kur'an'ı, Hurufiliği desteklemek üzere kullandığı bir araç konumuna indirgemesine ve isbat edilmesi ve hesabı verilmesi imkansız birtakım şifrelerle bütünleştirmeye sevk etmiştir. Bu tavrıyla Nesimi, ilk çağlardan beri insanlık kültür tarihinde zaman zaman görülen harf ve sayı gizemciliğinin yeni bir versiyonunu edebi bir şaheserle ustaca ortaya koymuş olmaktadır. Nesimi bu işi ustaca yapmıştır, çünkü onun edebi zevki ve zekası tartışılmaz boyuttadır ve Kur'an'a olan vukufiyetini bu özellikleriyle çok güzel harmanlamıştır. Böylece Kur'an ayetlerini, Hurufi kıyafet içinde ilmek ilmek dokuduğu şiirlerinde, insanlığa bir taraftan edebi bir şaheser armağan ederken öte yandan da, bir Batını-Hurufi tefsir örneği ortaya koyarak dikkat çekmeyi başarmıştır.